

DOI: <https://doi.org/10.61491/yk.15.2023.8062>

**ბრიტანელი მოგზაური და მწერალი
ჯონ ბუჩან ტელფერის იმერეთის შესახებ**

**British Traveler and Writer
John Buchan Telfer about Imereti**

ოთარ ნიკოლაიშვილი

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველო, ქუთაისი

Otar Nikoleishvili

Akaki Tsereteli State University
Georgia, Kutaisi

აბსტრაქტი

XIX საუკუნის იმ უცხოურ წყაროებს შორის, რომლებიც იმერეთის ისტორიის, ყოფითი კულტურისა თუ ადათ-ტრადიციების შესახებ მოგვითხრობს, აუცილებლად უნდა დავასახელოთ 1876 წელს ლონდონში ორ ტომად გამოცემული წიგნი „ყირიმი და ამიერკავკასია“, რომლის ავტორია გაერთიანებული სამეფოს ფლოტის კაპიტანი, ლონდონის სიძველეთა საზოგადოების წევრი, მოგზაური და მწერალი ჯონ ბუჩან ტელფერი.

აღსანიშნავია ისიც, რომ 1870-იან წლებში ბრიტანელმა მწერალმა სამი წელი რუსეთის იმპერიაშიც დაჰყო, რა დროსაც ორჯერ ყირიმსა და კავკასიაშიც იმოგზაურა. ვინაიდან ჩვენს ქვეყანაში განხორციელებული ვიზიტების დროს ჯონ ბუჩან ტელფერს საქართველოს არაერთი ქალაქი და კუთხე მოუნახულებია, წარმოდგენილ ნაშრომში ჩვენ ზემოხსენებული წიგნის მხოლოდ იმ მონაკვეთს შევეხებით, რომელშიც იმერეთის შესახებაა გამახვილებული ყურადღება. ბრიტანელი ავტორის მიერ მოწოდებულ ინფორმაციას განსაკუთრებულად ფასეულს ხდის ის ფაქტი, რომ იგი მრავალფეროვანია და მეტწილად უშუალოდ მის მიერ მიღებულ შთაბეჭდილებებს წარმოადგენს.

მიუხედავად ჯონ ბუჩან ტელფერის ხსენებულ წიგნში არსებული ცალკეული უზუსტობებისა, გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ აღნიშნული წიგნი უთუოდ უნდა იქნეს მიჩნეული მრავალმხრივ მნიშვნელოვან წყაროდ შესაბამისი პერიოდის იმერეთისა და ზოგადად

საქართველოს ისტორიის შესასწავლად.

საკვანძო სიტყვები: უცხოელი მოგზაურები საქართველოში, XIX საუკუნის უცხოური წყაროები იმერეთის შესახებ, ბრიტანელი მოგზაური და მწერალი ჯონ ბუჩან ტელფერი.

ABSTRACT

Among the 19th-century foreign sources that provide insights into the history, culture, and traditions of Imereti, mention must be made of the book „The Crimea and Transcaucasia; being the narrative of a journey in the Kouban, in Gouria, Georgia, Armenia, Ossety, Imeritia, Swannety, and Mingrelia, and in the Tauric range“, published in London in 1876 in two volumes. This work was authored by John Buchan Telfer, a captain in the United Kingdom fleet, a member of the Society of Antiquaries of London, and a traveler and writer.

It is noteworthy that during the 1870s, Telfer spent three years in the Russian Empire and made two journeys to the Crimea and the Caucasus. While Telfer did not visit many cities and regions of Georgia during his travels to the country, I will focus here only on the section of his book that pertains to Imereti. The value of the information provided by Telfer lies in its diversity and in the firsthand impressions he gathered.

Despite certain inaccuracies in Telfer’s work, „The Crimea and Transcaucasia“ must be regarded as a multifaceted and significant foreign source for studying the history of Imereti and Georgia as a whole.

Keywords: Foreign travelers in Georgia, 19th-century foreign sources about Imereti, British traveler and writer John Buchan Telfer.

XIX საუკუნის იმ უცხოურ წყაროებს შორის, რომლებიც იმერეთის ისტორიის, ყოფითი კულტურისა, თუ ადრე-ტრადიციების შესახებ მოგვითხრობს, აუცილებლად უნდა დავასახელოთ 1876 წელს ლონდონში ორ ტომად გამოცემული წიგნი „ყირიმი და ამიერკავკასია“ (The Crimea and Transcaucasia; being the narrative of a journey in the Kouban, in Gouria, Georgia, Armenia, Ossety, Imeritia, Swannety, and Mingrelia, and in the Tauric range). მისი ავტორია გაერთიანებული სამეფოს ფლოტის კაპიტანი, ლონდონის სიძველეთა საზოგადოების (Society of Antiquaries of London) წევრი, მოგზაური და მწერალი ჯონ ბუჩან ტელფერი (John Buchan Telfer 1830-1907). სამწუხაროდ, ამ პიროვნების შესახებ ჩვენთვის ხელმისაწვდომი მასალა ინტერნეტში ნაკლებად მოიპოვება. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით

საინტერესოა მისი გარდაცვალების შესახებ სამეფო გეოგრაფიული საზოგადოების (Royal Geographical Society) ჟურნალში (The Geographical Journal) დასტამბული ნეკროლოგი, საიდანაც ვიგებთ, რომ ჯ. ბ. ტელფერი აქტიურ მონაწილეობას იღებდა 1853-1856 წლებში გამართულ რუსეთ-თურქეთის ყირიმის ომში, რისთვისაც დაჯილდოებულ იქნა ბალტიური მედლით (7).

აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ 1870-იან წლებში ბრიტანელ მწერალს სამი წლით რუსეთის იმპერიაშიც უცხოვრია, რა დროსაც რუს ქალბატონ ეკატერინა მურავიოვაზე დაქორწინებულა. სწორედ ამ პერიოდში უმოგზაურია მას ყირიმსა და კავკასიაში ორჯერ (The Geographical Journal 1907: 97-98). ვინაიდან ჩვენს ქვეყანაში განხორციელებული ვიზიტების დროს მას საქართველოს არაერთი ქალაქი და რეგიონი მოუწახვლებია, წარმოდგენილ ნაშრომში ზემოხსენებული წიგნის მხოლოდ იმ მონაკვეთს შევვებებით, რომელშიც იმერეთის შესახებაა გამახვილებული ყურადღება. ბრიტანელი ავტორის მიერ მოწოდებულ ინფორმაციას განსაკუთრებულად ფასეულს ხდის ის ფაქტი, რომ იგი მრავალფეროვანია და მეტწილად უშუალოდ მის მიერ მიღებულ შთაბეჭდილებებს წარმოადგენს.

მიუხედავად ჯონ ბუჩან ტელფერის ხსენებულ წიგნში არსებული ცალკეული უზუსტობებისა, გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ აღნიშნული წიგნი უთუოდ უნდა იქნეს მიჩნეული მრავალმხრივ მნიშვნელოვან წყაროდ შესაბამისი პერიოდის იმერეთისა და ზოგადად საქართველოს ისტორიის შესასწავლად.

იმერეთში მოგზაურობასთან დაკავშირებულ შთაბეჭდილებებზე საუბრის დროს ჯ. ბ. ტელფერი გამორჩეულ ყურადღებას რეგიონის უმთავრეს ქალაქ ქუთაისთან და მის უმდიდრეს ისტორიასთან დაკავშირებული ამბების მოთხრობას უთმობს. ამ კუთხით მნიშვნელოვანია ის ფაქტიც, რომ ისტორიული მოვლენების აღწერის პროცესში ბრიტანელი მწერალი არაერთ უცხოურ წყაროსა და ისტორიკოსის ნააზრევს იშველიებს. ამდენად, მიუხედავად რიგ შემთხვევებში დაშვებული ფაქტობრივი უზუსტობებისა, ნაშრომში წარმოდგენილი ავტორისეული შეხედულებები მაინც ძალზე ფასეულად და ყურადსაღებად უნდა ჩაითვალოს. ნათქვამის დასტურად დავიმოწმებთ შესაბამის ციტატებს წიგნიდან:

„იმერეთის მთავარი ქალაქი, რომელსაც პროკოფიუსი (იგულისხმება ბიზანტიელი ისტორიკოსი პროკოფი კესარიელი – ო. ნ.) კუტაიად მოიხსენიებდა, აიეტის რეზიდენციას წარმოადგენდა, სადაც 3000 წლის წინ კოლხეთში ლაშქრობის დროს, საბერძნეთის გმირების მეთაურმა იაზონმა მოხუცი მეფის ქალიშვილის მოჯადოებით ნანატრი ოქროს საწმისი მოიპოვა...

როგორც საქართველოს ისტორიულ ქრონიკებში ვკითხულობთ, იმერეთის სამეფოს უძველესი სახელწოდება ეგრისი იყო, მაშინ როდესაც იგი პატრიარქ თარგამოსის ერთ-ერთი ვაჟის - ეგროსის სამეფოს ნაწილს წარმოადგენდა. მეექვსე საუკუნეში ეგრისი ლაზეთს მიეკუთვნა, კუტაიას

კი ქუთათისიუმი ეწოდა...

აფხაზეთის პირველმა მეფემ ლევანმა (აქ ავტორი გულისხმობს აფხაზთა სამეფოს მეფეს ლეონ II-ს (778-792), თუმცა მისი მოღვაწეობის წლები შეცდომით არის მითითებული - ო. ნ.)... ქალაქს დამცავი ციტადელი შემოავლო და ანაკოფიის შემდეგ იგი მის მეორე დედაქალაქად აქცია; ეს ქალაქი ამჟამად ქუთაისია (Koutais), რომელიც რიონის სანაპიროებზეა გაშენებული და ულამაზესი პეიზაჟებითაა გარშემორტყმული...

რიონის მარჯვენა ნაპირზე მდებარე გორაკზე მასიური ნაშთებია მიმოფანტული, რომელიც, დიდი ალბათობით, პროკოპიუსის მიერ ნახსენები უქიქერიონის ციხესიმაგრე უნდა იყოს. ამ სამეთაურო პოზიციის ბოლო სიმაგრე 1769 წელს გენერალმა ტოტლებენმა გაანადგურა, როგორც თავად მეფისა და მისი აჯანყებული ქვეშევრდომების მიერ მიწვეულმა მოკავშირემ, თურქების წინააღმდეგ ბრძოლაში. იგი იმერეთში შესულ რუსულ ძალებს ედგა სათავეში.

მთის მწვერვალზე წმიდა ღვთისმშობლისადმი მიძღვნილი დიდებული საკათედრო ტაძრის ნანგრევებია. ეს ტაძარი საქართველოს მეფის - ბაგრატ III-ის მიერ იქნა აგებული. იგი ბიზანტიური, თუ რომაული ჯვრის ფორმისაა, რომლის ნავის სიმაღლე 112, ტრანსეპტების სისქე კი 83 ფუტი იყო; საკათედრო ტაძარი სომხური და ბიზანტიური არქიტექტურის ნაზავს წარმოადგენს და საქართველოში მსგავსი სტილის პირველი ნაგებობაა. ამ დროიდან მოყოლებული, ყველა ეკლესია მსგავსი ფორმით იგებოდა...

1691 წელს ტაძრის ტერიტორიაზე დაზანაკებულმა თურქებმა კათედრალი გაანადგურეს, მისი მარმარილოს სვეტები კი სამცხეში გადაიტანეს...

ბაგრატი, მისი ვაჟი გიორგი I და მათი რამდენიმე მემკვიდრე ამ საკათედრო ტაძარშია დაკრძალული, თუმცა სამეფო საფლავების ადგილსამყოფელი დაკარგულია...

კათედრალის აღმოსავლეთით XIV საუკუნეში ქართველების მიერ პატარა ეკლესია იქნა აგებული, რომელიც თურქების მიერ 1671 წელს მეჩეთად გადაკეთდა, ამჟამად კი იგი ტყვია-წამლის საწყობად გამოიყენება, რუსი დარაჯი იცავს, რის გამოც ჩვენ მასთან მიახლოების საშუალება არ მოგვეცა“ (Telfer 1876: 30-34).

ჯ. ბ. ტელფერის წიგნში საინტერესოდ არის აღწერილი და შეფასებული ქუთაისში იმხანად არსებული სავაჭრო-ეკონომიკური მდგომარეობა. ხსენებულ საკითხზე საუბრის დროს ბრიტანელი ავტორი ხაზგასმით მიუთითებდა იმ უარყოფით როლზე, რომელიც რკინიგზის გვერდის ავლამ მოახდინა ქალაქის განვითარებაზე. მოგზაური გაცემბას გამოხატავს როგორც ქუთაისში იმხანად არსებულ ძალზე მაღალ ფასებთან, ისე ქალაქის ვიზუალურ მხარესთან დაკავშირებით. იგი იმდენად მოხიბლულა ქუთაისის სილამაზით, რომ მისი აღწერის დროს აღმატებულ ეპითეტებსაც ხშირად იყენებს ხოლმე. მეტი სიცხადისათვის მოვიყვანო

შესაბამის ციტატას წიგნიდან:

„ციტადელის ძირში არის ლა ფერმე (La Ferme – აღნიშნული სიტყვა ფრანგულია და ქართულად ნიშნავს ფერმას – ო. ნ.) და ბოტანიკური ბაღი, სადაც ლამაზი კორპის ხეები, საოცარი მაგნოლიები და დაფნებია. მდინარის გადაკვეთისას ჩვენ წავედით ბაზრობაზე. გრძელ პასაჟებიან ქუჩებში გაკეთებული დახლებისა და მაღაზიების მეპატრონეები ძირითადად სომხები და ებრაელები არიან, რომლებსაც, როგორც ჩანს, საკმარისი ოდენობით მცირე ბიზნესი ჰქონდათ ხელთ. ქუთაისის მნიშვნელობა და მისი ვაჭრობა სერიოზულად დააზარალა ქალაქიდან ხუთი მილის დაშორებით ფოთი-თბილისის რკინიგზის მშენებლობამ, რომელიც, როგორც ამბობენ, ძალაუფლების ბოროტად გამოყენების გზითა და რამდენიმე მიწათმფლობელის ინტერესების გათვალისწინებით მოხდა.

ბაზრობის მთავარ განმასხვავებელ ნიშანს მზინვარე შავ ფერში ლამაზად შესრულებული ორნამენტები წარმოადგენს... არსებობს მრავალი სახის ადგილობრივი ქსოვილი, რომელიც უხეში და წყალგუმტარი მასალისაა. ფასები ქუთაისშიც მაღალია, სადაც უცხო ადამიანი კვლავ აწყდება იმ ამაზრუნ პრაქტიკას, როდესაც მას იმაზე მეტს სთხოვენ, ვიდრე თავად ვაჭარი არის მზად გადაიხადოს თავის საქონელში“ (Telfer 1876: 34).

ზემოთ განხილული არაერთი საკითხის გარდა, ბრიტანელი ავტორი ეთნოგრაფიული კუთხითაც გვთავაზობს მისეულ ანალიზს. კერძოდ, ჯ. ბ. ტელფერის მიერ წიგნში დეტალურადაა აღწერილი ჩვენი ქვეყნის იმდროინდელ საზოგადოებაში სხვადასხვა კლასობრივ წარმომადგენელ ქალთა და მამაკაცთა ჩაცმულობა. აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ ხსენებულ თემაზე საუბრის დროს ბრიტანელი მოგზაური იმ დროისათვის ფართოდ დამკვიდრებულ მავნე ტრადიციას იმეორებს და ქართველებად მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს მცხოვრებლებს მოიხსენიებს, იმერლებს კი ცალკე ეთნიკურ ჯგუფად გამოყოფს. ნათქვამის ნათელსაყოფად დავიმოწმებთ თავად წიგნის ავტორს:

„იმერეთში ქალების ჩაცმულობა ქართველებისას ჰგავს, რომლებსაც ისინი გარეგნული სიკარგითაც ბევრად სჭარბობენ და, სიმართლე ითქვას, უხეშობითაც. თუმცა, მიუხედავად ამისა, რაოდენ ნათელიც უნდა იყოს ქართველების თვალები, ისინი მაინც იმერლებს ემონებიან...

მამაკაცები ჩოხას (ტექსტში ტანისამოსი მოხსენიებულია როგორც ჩეკმეტი (tchekmett) – ო. ნ.) – ჩერქეზების გრძელკალთიან ქურთუკს ატარებენ, წელზე შემოკრული ლამაზი ქამრითა და მკერდის ორივე მხარეს „ვაზნის მილებით“ (k'hazyr)...

მუშათა კლასის წარმომადგენლები დიდ, ფართო ქურთუკებში ან განიერ პიჯაკებში არიან გამოწყობილნი. ეს კომპლექტი მუქი ყავისფერი ან ნაცრისფერი ადგილობრივი ქსოვილისგანაა დამზადებული; ფეხზე ისინი ქალამანს (kalabany), იგივე „სანდალს“, ატარებენ, თავზე კი ფაფანაკი (papanaky) ახურავთ – ტყავის, ქსოვილის ან აბრეშუმის პატარა ნაჭერი, რომელიც ნიკაპის ქვეშ სიმებით არის დამაგრებული; ხავერდის

ფაფანაკი, რომელსაც დიდგვაროვნები ატარებენ, ორნამენტებითა და ოქროსა და ვერცხლის ნაქარგებითაა მორთული. იმერლები, როგორც წესი, დაჯილდოებულნი არიან სქელი ბუჩქოვანი თმის სიმრავლით, რომელსაც ისინი საკმარის დაცვად მიიჩნევენ წვიმისა და სიცხისგან! მუსულმანი დამპყრობლები მათ ბაშაშიკებს (bashashyk), იგივე „შეუნიღბავ თავებს“ უწოდებდნენ (Telfer 1876: 34-35).

ზოგადად წერიტი ინფორმაციების გარდა, ჯ. ბ. ტელფერი საქართველოს იმჟამინდელი საზოგადოების წინაშე მდგარ არაერთ პრობლემაზეც ამახვილებს ყურადღებას. ამ კუთხით იგი განსაკუთრებულ ხაზგასმას ქალთა უფლებების შელახვასა და ადრეული ქორწინების მანკიერ პრაქტიკაზე აკეთებს. წიგნში საინტერესო ცნობებია მოცემული იმდროინდელ ქუთაისში გამორჩეული ადგილისა და მნიშვნელობის მქონე წმინდა ნინოს სემინარიასთან დაკავშირებითაც. ამ მხრივ ჯ. ბ. ტელფერი სამართლიანად შენიშნავს, რომ როგორც ზემოხსენებული სასწავლებელი, ისე კავკასიაში არსებული გოგონათა ყველა სკოლა, პირდაპირ იყო დაქვემდებარებული რეგიონის მეფისნაცვლის ოჯახის პოლიტიკურ ნებას. ყოველივე ზემოთქმულის დასტურად მოვიყვანთ შესაბამის ადგილს წიგნიდან:

„წმინდა ნინოს სემინარია მშვენიერი შენობაა, სადაც სამოცდაათამდე პატარა ქალწული კეთილსინდისიერად, სისუფთავესა და წესრიგში იღებს განათლებას; თუმცა მოჩვენებითად კარგი დისციპლინა აშკარად ტოვებს უკეთესის სურვილს. აქ ყველა ეროვნებისა და აღმსარებლობის შვილები იღებენ განათლებას, თუმცა იმერელებს, ქართველებსა და სომხებს შორის გავრცელებული ადრეული ქორწინების პრაქტიკის გამო, მოსწავლეები იშვიათად იღებენ რაიმე კვალიფიკაციას. მიუხედავად იმისა, რომ რუსეთის კანონმდებლობის თანახმად, ქალს თექვსმეტი წელი მაინც უნდა ჰქონდეს შესრულებული გათხოვებამდე, ხშირია ადრეულ ასაკში ქორწინებებიც კი, რაც კანონის დარღვევით მოქმედებასა და მის უგულებელყოფას უწყობს ხელს. ადრეული ქორწინების ტრადიცია შესაძლოა იმ დროიდან იღებდეს სათავეს, როდესაც ამ მხარის მაჰმადიანი მმართველების ავტორიტეტმა სიხარბემ საფრთხის ქვეშ დააყენა ყველა ახალგაზრდა ქალის თავისუფლება და ღირსება, რომლებსაც ხშირად ყიდდნენ კიდეც მათი სასტიკი ნათესავები და მეურვეები...“

სემინარიასთან ახლოს არის სკოლა ღარიბებისთვის (Ragged School – მსგავსი ინსტიტუცია, როგორც საქველმოქმედო დაწესებულება, XIX საუკუნეში არსებობდა გაერთიანებულ სამეფოში – ო. ნ.); სწავლება ორივე დაწესებულებაში რუსულ ენაზე, თუმცა ნაკლებ იმედის მომცემი შედეგებით, მიმდინარეობს. წერისა და არითმეტიკის გარდა, სემინარიაში ფრანგულიც ისწავლება.

კავკასიაში მოქმედი გოგონათა ყველა სკოლა მის საიმპერატორო უმაღლესობას, დიდ ჰერცოგინია ოლგა ფეოდოროვნას ექვემდებარება. იგი გენერალ-გუბერნატორის მეუღლეა (აქ ბრიტანელი ავტორი გულისხმობს 1863-1881 წლებში კავკასიის მეფისნაცვლის მიხეილ რომანოვის მეუღლეს

ოლღა ფიოდოროვნას (Grand Duchess Olga Feodorovna of Russia - 1839-1891), რომელიც დაბადებით სესილია ავგუსტა ბადენელი (Cäcilie Auguste of Baden) იყო (ო. ნ.); პროვინციის გუბერნატორის ქალბატონი მათ მფარველად მიიჩნევა“ (Telfer 1876: 35-37).

გარდა ზემოთ განხილული საკითხებისა, ჯ. ბ. ტელფერი ისეთ სპეციფიკურ პრობლემასაც ეხება, რომელიც ღვინით ვაჭრობის აკრძალვასთან იყო დაკავშირებული. ავტორის შეფასებით, აღნიშნულ აკრძალვას არა მხოლოდ კონკრეტული სფეროს განვითარებისთვის დაუსვამს დადი, არამედ მოსახლეობის დიდი ნაწილის ფინანსური მდგომარეობისთვისაც. აი, როგორ არის ყოველივე ზემოთქმული ჯ. ბ. ტელფერის წიგნში გადმოცემული:

„იმერეთის აზნაურები ხშირად რთულ ვითარებაში არიან. „რატომ არ ყიდით თქვენს სიმინდს და ღვინოს?“ – გავესაუბრე ერთს, ვინც ჩიოდა, რომ დიდი ქონების მიუხედავად, მას არასოდეს ჰქონდა ნაღდი ფული, მათ შორის კარგი მოსავლის მიღების შემდეგაც კი. მისი თქმით, „თუ მოსავალი კარგია, რა თქმა უნდა, მაშინ სხვებიც ჩემსავით კარგად უზრუნველყოფილნი არიან და მათ არ სჭირდებათ შეძენა; მაშ, როგორ გავყიდო! ამდენად, ჩვენ ერთმანეთს ვუმასპინძლებით, ვილხენთ და ვსვამთ. ხოლო თუ სეზონი ცუდია, ბუნებრივია, ვერ გავყიდი მას, რაც ჩემი მოხმარებისთვის არის საჭირო; ასე რომ, თავად მიხვდებით, რამდენად ძნელია ნებისმიერი ჩვენგანისთვის ფულის ოდესმე ხელში ქონა!“ (Telfer 1876: 38).

აღსანიშნავია, რომ ჯ. ბ. ტელფერის მიერ აღწერილი ღვინით ვაჭრობის აკრძალვა რუსეთის იმპერიას კიდევ არაერთგზის გამოუყენებია ეკონომიკურ სადამსჯელო ზომად კავკასიელთათვის, რის შედეგადაც რეგიონის მოსახლეობას კონტრაბანდული ალემ-მიცემობისათვის მიუყვია ხელი. ეს რომ ნამდვილად ასეა, ამას რამდენიმე უცხოური წყაროც ადასტურებს. ერთ-ერთი მათგანია 1922 წელს ლონდონში გამოცემული წიგნი „მოხეტიალის დღიურები: რამდენიმე მოგონება ინდოეთში, შორეულ აღმოსავლეთში, რუსეთში, ხმელთაშუაზღვისპირეთსა და კიდევ სხვადასხვა მხარეში მოგზაურობათა შესახებ“, რომლის ავტორიცაა ბრიტანელი ადვოკატი, ჟურნალისტი და მწერალი კარლ ერიკ ბეჩჰოფერ რობერტსი (Carl Eric Bechhofer Roberts – 1894-1949). იგი გარკვეული დროის განმავლობაში ცხოვრობდა კიდევ ჩვენს ქვეყანაში, კერძოდ, ქალაქ ბათუმში. რაც შეეხება რუსეთის იმპერიის მიერ კავკასიაში ღვინით ვაჭრობის აკრძალვის შედეგად წარმოქმნილ პრობლემებს, იგი კ. ე. ბ. რობერტსის ზემოხსენებულ წიგნში შემდეგნაირადაა აღწერილი:

„კავკასიაში ღვინო კონტრაბანდულ საქონლად ომის (იგულისხმება I მსოფლიო ომი – ო. ნ.) დაწყებისთანავე იქცა, მაშინ როდესაც რუსეთის იმპერიის მთელს ტერიტორიაზე ყველა სახის ძლიერი სასმელის გაყიდვა იქნა აკრძალული საჯაროდ. თუმცა მოსალოდნელი არ იყო, რომ ღვინის ისეთი მწარმოებელი და მომხმარებელი ქვეყანა, როგორც კავკასია, ამ აკრძალვას დაემორჩილებოდა. გარეგნულად ჩვენ ეს გავაკეთეთ. ვაზი ჩვენს

პლანტაციებში ჯერ კიდევ იმდენად ახალგაზრდა იყო, რომ მისგან კარგი ღვინის დაყენებას ვერ შევძლებდით, ამიტომ სხვაგან გადავწყვიტეთ მისი შოვნა“ (Roberts 1922: 138-140).

ჯ. ბ. ტელფერის ხსენებულ წიგნში დიდი ადგილი აქვს დათმობილი გელათის მონასტრის აღწერას. აღსანიშნავია, რომ ხსენებულ საკითხზე საუბრის დროს ბრიტანელი ავტორი საკმაოდ ვრცელ ისტორიულ ექსკურსსაც გვთავაზობს. ჯ. ბ. ტელფერის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ მიუხედავად მის მიერ ამ კუთხით დაშვებული რამდენიმე ფაქტობრივი შეცდომისა, ავტორისეული მონათხრობი შეესაბამება სიმართლეს. მნიშვნელოვანია ისიც, რომ გელათის გარდა, ტექსტში მოწამეთის მონასტერიცაა მოხსენიებული. ყოველივე ზემოთქმულის ნათელსაყოფად დავიმოწმებთ შესაბამის ციტატას:

„დილის 11 საათზე ქუთაისი დავტოვეთ და გელათის სახელგანთქმული მონასტრისაკენ გავემართეთ. გზად მისი უბრწყინვალესობა გუბერნატორის მიერ ჩვენთვის გამოგზავნილი იმერეთის მილიციის ოფიცერი მიგვაცილებდა, თავაზიანი და გონიერი კომპანიონი, რომელიც თავისუფლად საუბრობდა რუსულად.

ქალაქის დატოვებისას გავიარეთ ებრაული კვარტალი, სადაც ბევრი ლამაზე სახე დავინახეთ... ჩვენ შევხვდით რამდენიმე ორთვალას, რომელსაც ხარი მიათრევდა... იგი აფხაზური წარმომავლობისაა და მას ძირითადად იმერეთსა და გურიაში იყენებენ... მონასტერთან მისასვლელი გზა ციცაბო და უხეშია. მიუხედავად იმისა, რომ გელათი ქალაქიდან მხოლოდ ექვსნახევარი მილის დაშორებით მდებარეობს, ჩვენ მაინც საათ-ნახევარი დაგჭირდა ორცხენშებმული ეტლით ამ მანძილის დასაფარად.

გელათის მონასტერი მაღალი დამცავი გალავნის შიგნით მდებარეობს და საეპისკოპოსო ტაძარსაც მოიცავს, რომელიც გიორგი II-მ თავისი მფარველის სახელზე ააგებინა. იგი მიცვალებულთა განსასვენებელიცაა. თავად სახელწოდება კი, მ. ბროსეს მოსაზრებით, ბერძნული სიტყვიდან – „დაბადება“ მომდინარეობს. ტაძარი ღვთისმშობლის შობის სახელზე არის ნაკურთხი. ზუსტად არცერთი საბუთით არ არის ცნობილი, თუ როდის და ვის მიერ იქნა დაარსებული ეს ეკლესია, მაგრამ, როგორც ჩანს, იგი დავით II აღმაშენებელმა ააღდგინა, რომელიც 1089-1125 წლებში იყო ქართლისა და აფხაზეთის მეფე. მეცამეტე საუკუნეში იგი არღუნმა (Arghouny) დაარბია. დავით V-ის ძებნის დროს მან იმერეთი ააოხრა, მუსულმანთა ბატონობის დროს კი იგი კვლავ აღდგა და 1519 თუ 1529 წელს მისი სტატუსი საეპისკოპოსომდე ამაღლდა...

საგანძურში დაცულია ბიზანტიური ხელოვნების შესანიშნავი ნიმუში – იმერეთის მეფეთა გვირგვინი, დაშვებული მნიშვნელოვანი ისტორიული მოვლენების გამოსახულებებით, ასევე, მარგალიტებითა და მდიდარი ძვირფასეულობით უხვად შემკული ოქროს ნაქსოვი ქუდი. აქვეა ოქროს ქსოვილისგან დამზადებული სამეფო და საეკლესიო სამოსი, მარგალიტებითა და ძვირფასი თვლების საოცარი სიუხვით მოქარგული

უზარმაზარი ოქროს ბეჭედი, რომელსაც, როგორც ამბობენ, დიდი დავითი ატარებდა, აგრეთვე რამდენიმე ჭიქა და სხვა ნატიფი, დახვეწილი წრიული ფორმის თხელი ოქროთი დაფარული ვერცხლის ჭურჭელი და თეფშის ფრაგმენტი, რომელზეც ლომზე გადამჯდარი წმინდა იერონიმეა გამოსახული.

რელიკვიათა შორისაა ღვთისმშობლის შავი პორტრეტი, რომელიც წმინდა ლუკა მახარობლის მიერაა შესრულებული... ყველაზე ძველია იოანეს სახელით ცნობილი მხსნელის გამოსახულება, რომელიც, სავარაუდოდ, 800 წლისაა.

კიდევ ერთი გამოსახულება აწყურისაა, რომელიც სპონტანურად შეიქმნა და თავად ღვთისმშობელმა გადასცა წმინდა ანდრიას საქართველოში გამგზავრების წინ, ქრისტიანობის გასავრცელებლად.

სამლოცველოში რამდენიმე მეფეა დაკრძალული, რომელთა საფლავებიც მასიური ქვის ფილებითაა მორთული, მათგან ერთი კი მიიჩნევა, რომ დავით აღმაშენებლის განსასვენებელი უნდა იყოს...

საკურთხეველში იყო ჯვრის ფირფიტებით მორთული რკინის კარიბჭის ნაწილი, რომელიც, გადმოცემის თანახმად, დავით მეფის მიერ წამოღებული დერბენდის ერთ-ერთი კარი უნდა ყოფილიყო; მაგრამ, მ. ბროსეს მოსაზრებით, ეს განჯის, ამჟამინდელი ელიზავეტოპოლის, კარიბჭის ნაწილია. იგი 1138 წელს დავითის ძემ და მემკვიდრემ დიმიტრი I-მა ჩამოიტანა. მისი ნეშტიც, სავარაუდოდ, იმავე სამლოცველოშია.

არსებობს ეჭვი იმასთან დაკავშირებით, რომ აქ არის დაკრძალული თამარ მეფეც. ზოგიერთ ავტორს მიაჩნია, რომ იგი ვარძიაში გადაიყვანეს; თუმცა ვახუშტი მისი გარდაცვალების შესახებ ჩანაწერში ამტკიცებს, რომ დედოფლის ცხედარი რამდენიმე დღის განმავლობაში ჯერ მცხეთაში იქნა გადასვენებული, ბოლოს კი იგი გელათში დაკრძალეს დიდი მეფეებისა და მისი წინაპრების საფლავებს შორის...

ცოტა მოშორებით იდგა სოხასტერის დედათა მონასტერი, რომელიც ბოლო პერიოდში ამ მონასტერთან არასასურველი სიახლოვის გამო დაკნინდა, ამჟამად კი სულაც ინგრევა; ზემოთ, კლდეებს შორის, ეკლესიის უკან, კლდეში ჩალრმავებული უამრავი პატარა სავანეა, თუმცა ჩვენ მათ სამეზობლად სიმაღლეზე აღარ ავსულვართ.

გელათი საუკუნეების მანძილზე ბაგრატიდების, იმავე ბაგრატიონების საყვარელი სამარხი იყო. მიიჩნევენ, რომ ბაგრატიონები ბიბლიური დავითიდან მომდინარეობდნენ და მათ 1800 წლამდე უწყვეტად ეკავათ საქართველოს სამეფო ტახტი...

საქართველოს ტახტზე ბაგრატიდის მიერ პირველი მოსვლა გუარამს (Gouram) უკავშირდება, რომელიც ხოსროიდთა დინასტიის წარმომადგენლის ვახტანგ გორგასლის შთამომავალი იყო ქალის ხაზით...

საქართველოს მეფეთა ტახტზე ბაგრატიდებმა ხოსროიდები შეცვალეს; რომელთა წინაც არშაკიდები იყვნენ, მის წინ ნებროთიანები, სულ თავიდან კი ქართლოსიანები, რომლის სახელწოდებაც თარგამოსის

შვილ ქართლოსთანაა დაკავშირებული.

გელათსა და ქუთაისს შორის, მაგრამ „წითელი მდინარის“ საპირისპირო მხარეს, მოწამეთის (Metzamety) კიდეც ერთი, დიდებული მონასტერია; სადაც ქართულ ეკლესიაში პატივსაცემი ორი მოწამის – დავითისა და კონსტანტინეს საფლავებიცაა, რომლებიც 730 წელს დაიღუპნენ“ (Telfer 1876: 40-48).

საქართველოში ყოფნის დროს ჯ. ბ. ტელფერი არაერთ საინტერესო პიროვნებას შეხვედრია, რომელთაგანაც აუცილებლად უნდა დავასახელოთ ალპინისტთა კლუბის (Alpine Club) წევრები. აღსანიშნავია, რომ ხსენებული ორგანიზაცია 1857 წლის 22 დეკემბერს იქნა დაარსებული ლონდონში და დღესაც მოქმედ უძველეს ალპინისტურ კლუბს წარმოადგენს. რაც შეეხება ჯ. ბ. ტელფერის მიერ მოხსენიებულ პირებს, ისინი იყვნენ: ფლორენს კროუფორდ გროუვი (Florence Crauford Grove – კლუბის პრეზიდენტი 1884-1886 წლებში), ჰორას უოკერი (Horace Walker – კლუბის პრეზიდენტი 1890-1892 წლებში), ადოლფ უორბარტონ მური (Adolphus Warburton Moore – იმდროისათვის ალპინისტური კლუბის მდივანი) და ფრედერიკ გარდნერი (Frederick Gardner). მათი კავკასიაში ყოფნის მთავარ მიზანს კი, როგორც ინტერნეტით მოძიებული წყაროებიდან ირკვევა, იალბუხსა და ყაზბეგზე ექსპედიციის მოწყობა ყოფილა, რაც წარმატებით განუხორციელებიათ კიდეც. რაც შეეხება ჯ. ბ. ტელფერის ზემოხსენებულ პიროვნებებთან შეხვედრას, იგი წიგნში შემდეგნაირადაა აღწერილი:

„დიდი სიამოვნება მქონდა, ქუთაისში მეორედ შევხვედროდი ალპინისტური კლუბის ოთხ წევრს, რომლებიც ახლახან ჩამოვიდნენ ინგლისიდან და იმ ექსპედიციაში ირიცხებოდნენ, რომელსაც რამდენიმე დიდი მთის ქედი უნდა დაეღაშქრა. მე სასიამოვნოდ გავატარე სასტუმროში დრო მათ საზოგადოებაში და მოხარული ვიყავი, რომ შესაძლებლობა მომეცა ასეთ შესანიშნავ მეგობრებთან ერთად მემოგზაურა, მაგრამ, ვინაიდან ჩვენი მიზნები განსხვავდებოდა, ჩემი და მათი გზები კი სხვადასხვა მიმართულებით მიდიოდა, მე დიდი სინანულით დავემშვიდობე მათ და ისევ მარტო აღმოვჩნდი. ისინი კი დღისით ონში უნდა წასულიყვნენ ფეხით, რაჟის მაზრაში“ (Telfer 1876: 38-39).

მნიშვნელოვანია, რომ წიგნის იმ ნაწილში, სადაც სვანეთში გასამგზავრებლად სამზადისია აღწერილი, ჯ. ბ. ტელფერი ქუთაისის, როგორც დასავლეთ საქართველოს ტურისტული ჰაზის, ფუნქციაზეც ამახვილებს ყურადღებას. ზემოთქმულის გარდა, ნაშრომის ეს მონაკვეთი იმითაცაა ყურადსაღები, რომ ბრიტანელი მწერალი თხოობის დროს რამდენიმე საინტერესო პიროვნების შესახებაც გვაწვდის ინფორმაციას. ამ თვალსაზრისით პირველ რიგში უნდა დავასახელოთ ლეჩხუმის მაზრის იმდროინდელი ხელმძღვანელი, რომელსაც უდიდესი ყურადღება გამოუჩენია ბრიტანელი სტუმრის მიმართ. თუმცა, მიუხედავად ამისა, წიგნში მისი სახელი მოხსენიებული არ არის. გარდა ამისა, ჯ. ბ. ტელფერი კიდეც ერთი საინტერესო ადამიანის შესახებაც საუბრობს, რომელსაც,

როგორც ფრანგული ენის მცოდნეს, დიდი დახმარება გაუწევია მისთვის. ხსენებული პიროვნება პოლ (პავლე) ბაკუას (Paul Bakoua) სახელითაა მოხსენიებული. სხვა დამატებითი ინფორმაცია მის შესახებ ჯ. ბ. ტელფერის ხსენებულ წიგნში მოცემული არაა. მიუხედავად ამისა, ჩემ მიერ მიკვლეულ იქნა ფლორენს კროუფორდ გროუვის წიგნი „ყინვაგამძლე კავკასიონი“, რომელშიც პოლ ბაკუა ქართულის გარდა, რუსული, თურქული და ფრანგული ენების მცოდნედაცაა მოხსენიებული (Grove 1875: 17). სვანეთში ჯ. ბ. ტელფერის გასამგზავრებლად სამზადისი და ზემოთქმულ პიროვნებებთან მისი შეხვედრა კი წიგნში შემდეგნაირადაა აღწერილი:

„უდავოა, რომ ქუთაისი ყველაზე მოსახერხებელი ადგილია სვანეთში გასამგზავრებლად. გონივრული არ არის მოგზაურს ამ მაზრაში მარტო მოგზაურობა ურჩიო; ამიტომ სამოგზაურო ჯგუფი არანაკლებ ოთხი ადამიანისგან მაინც უნდა შედგებოდეს, რომლის შემადგენლობაშიც აუცილებლად უნდა იყოს კარგად შეიარაღებული, კარვით აღჭურვილი პიროვნებები და სამზარეულოს ჭურჭლისა და საკვების კარგი მარაგი, მარილისა და ნამცხვრების საკმარისი რაოდენობის ჩათვლით, რადგან მთაში პური უგემურია... აქედან გამომდინარე, ცხენები ქუთაისში უნდა იყიდო, სადაც მათი ფასი დაახლოებით 70 მანეთია, მოხმარების შემდეგ კი მისი გადაყიდვაცაა შესაძლებელი. დიდი სირთულე არ იქნება სვანეთისთვის გიდების ლაილაში უზრუნველყოფა (ამ რეგიონში ბრიტანელი ავტორის მოგზაურობის დროისათვის ლეჩხუმის მაზრა (1867-1930 წწ.), ალპანისა და ცაგერის გარდა, სვანეთის საბოქაულოსაც მოიცავდა და მის ადმინისტრაციულ ცენტრს სწორედ სოფელი ლაილაში წარმოადგენდა – ო. ნ.), რომელიც 42 მილითაა დაშორებული ქუთაისს, მაგრამ თუ მათი პოვნა ამ ქალაქში შეუძლებელი გახდა, ახალი მამაკაცების შერჩევამდე, დასახმარებლად ნებისმიერ შემთხვევაში მათ ქუთაისის პოლიციის უფროსს ან ლაილაშის მამასახლისს უნდა მიმართონ.

სვანეთში მოგზაურობისთვის მზადების პროცესში, ქუთაისში მყოფმა იმ მაზრის ხელმძღვანელმა გაიგო რა, რომ მის დაქვემდებარებაში მყოფი ტერიტორიის მონახულებას ვაპირებდი, გამოიჩინა კეთილგანწყობა და დამპატიჟა, რათა თან გავყოლოდი ინსპექტირების ტურში, რომელიც მას მაშინვე უნდა განეხორციელებინა ენგურის ზემო ხეობაში. შეუძლებელია, უცნობი ადამიანის მხრიდან ასეთი მოულოდნელი თავაზიანობის სრულად შეფასება, რადგან ეს მოწვევა ჩემთვის თითქმის უცნობ რეგიონში მოგზაურობის პერსპექტივას, სრული დაცვით, ყველა უპირატესობითა და კომფორტით უზრუნველყოფდა, მაღალი რანგის რუს ჩინოვნიკ თანამგზავრთან ყოფნის სიამოვნებასთან ერთად, კავკასიის ყველაზე ბარბაროს და არასტუმართმოყვარე მოსახლეობას შორის. მე მაშინვე გავთავისუფლდი ყოველგვარი სიძნელისა და მღელვარებისგან, რადგან ჩემი გეგმები საგრძნობლად შეიცვალა იმ განსაკუთრებულად ხელსაყრელი გარემოებების გათვალისწინებით, რომლებშიც ჩემი დაგეგმილი მოგზაურობა უნდა განხორციელებულიყო, ხოლო პოლკოვნიკმა კეთილ-

განწყობილი დაჟინებით მოითხოვა ცხენების, ბარგისა და სურსათ-სანოვანის საკითხების მასთან შეთანხმება, ჩვენი გამგზავრება კი დილისთვის გადაწყდა“ (Telfer 1876: 48-49).

საბოლოოდ, ყოველივე ზემოთქმულის საფუძველზე, კიდევ ერთხელ აღვნიშნავთ, რომ ჯონ ბუჩან ტელფერის წიგნი „ყირიმი და ამიერკავკასია“ გადაუჭარბებლად შეიძლება იქნეს მიჩნეული მრავალმხრივ მნიშვნელოვან უცხოურ წყაროდ შესაბამისი პერიოდის იმერეთისა და ზოგადად საქართველოს ისტორიის შესასწავლად.

გამოყენებული ლიტერატურა

გურული 2017: გურული ვ., საქართველოს ახალი ისტორია. წიგნი I. თბილისი, 2017.

ტყეშელაშვილი 2007: ტყეშელაშვილი ლ., გელათი „მეორე იერუსალიმი, სხვა ათინა“. ქუთაისი, 2007.

Grove 1875: Grove F. C., *The Frosty Caucasus' A Ccount of A Walk Through Part of The Range and of a Scent of Elbruz in the Summer of 1874*. London, 1875.

Roberts 1922: Roberts C. E. B., *A wanderer's log: being some memories of travel in India, the Far East, Russia, the Mediterranean & elsewhere*. London, 1922.

Telfer 1876: Telfer J. B., *The Crimea and Transcaucasia; being the narrative of a journey in the Kouban, in Gouria, Georgia, Armenia, Ossety, Imeritia, Swannety, and Mingrelia, and in the Tauric range, Volume II*. London, 1876.

The Geographical Journal, including the proceedings of the Royal Geographical Society, Vol. XXX – July to December 1907. London, 1907.

<https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIOG131546>(დამოწმება: 10.01.2024).

<http://www.alpine-club.org.uk/> (დამოწმება: 10.01.2024).